

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת פנחס, תשע"ג
מספר 1023

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"אף בגורל יחלק את הארץ" מינוי בעלי תפקידים באמצעות הטלת גורל יחיאל לאש

בפרשתנו אנו לומדים על חלוקת הארץ לשבטים באמצעות הטלת גורל. האם אפשר ללמוד מכאן כי הטלת גורל היא דרך נאותה לקביעה ולהכרעה אף במקרים אחרים? להלן נבחן שאלה זו בעניין מינוי רבנים ודיינים באמצעות הטלת גורל. הרב עובדיה יוסף דן במקרה שלהלן:
בעיר ואם בישראל עמדו לבחור את רב העיר שלהם ע"י גוף בוחר נציגי הציבור... ונחלקו הקולות באופן שכל אחד מהמועמדים קיבל ח"י קולות, החליט גוף הבוחר על דעת עצמו להטיל גורל, וזכה אחד מהת"ח בגורל. והת"ח השני מערער ואומר שאין לסמוך על הגורל. בתשובתו הוא מסיק:

כלל העולה מכל הנ"ל שאין לסמוך בנ"ד (=בנידון דידן) על הגורל שנעשה על דעת חברי הגוף הבוחר...ועליהם להתאסף שנית לבחור ברוב דעות את המועמד שיראה בעיניהם כמתאים למשרה רמה זו. וקרוב אני לומר שאפי' אם הגורל נעשה גם בהסכמת שני המועמדים, לא מהני הגורל.¹

הרב יעקב ניסן רוזנטל מבאר את הסיבה לקביעה זו:

נראה פשוט, דגורל לא מהני אלא להיכא שכל הזכויות של האנשים שוים, וכמו במינוי זקנים של משה רבינו... או כגון בחלוקת הארץ דהיה ע"פ גורל, דבזה זכותן שוות, וצריך

* הרב ד"ר יחיאל לאש משמש כדיקן לימודים במכללת אורות ישראל, קמפוס רחובות. מזל טוב לרגל קבלת התואר השלישי בשבוע זה, חילך לאורייתא.

¹ ע' יוסף, שו"ת יביע אומר, א-יא, ירושלים: מדרש בני ציון, תשי"ד-תשס"ד, ח"ו, חושן משפט, סי' ד. גם הרב שלמה שלוש הולך בעקבות פסיקתו של הרב יוסף וכותב בעניין בחירת יו"ר ועד בית כנסת באמצעות הטלת גורל: "בסיכום: הבחירה ע"י גורל בטעות יסודה...ויש לזמן שוב את ציבור המתפללים לאסיפת בחירות, להחליט ולהכריע". ראו ש' שלוש, "בחירה ע"י גורל", ארחות, 46 (תשנ"ו), עמ' 48-50. יש לציין כי המשפטן ציון אילוז מביא את דבריהם של הרב יוסף והרב שלוש וכותב בעניין זה עמדה משפטית: "תפקיד הגוף הבוחר, כגוף עצמאי, לבחור את המועמד הראוי ביותר למשימה שלשמה הוא נבחר ושהוא נדרש לשקול שיקולים ענייניים להגשמתה. ההכרעה על פי הגורל אינה מתיישבת עם תפקידו של הדיין, ודין החלטתו להיבטל". ראו צ' אילוז, "הגורל כאמצעי ליישוב סכסוכים", גליון שבועי, המחלקה למשפט עברי, משרד המשפטים, 114, תשס"ג. גם המשפטנית נילי כהן מצדדת בדעתם של הרב עובדיה יוסף והמשפטן ציון אילוז בעניין זה. היא מביאה את פסקו של הרב עובדיה יוסף וכותבת: "הגוף הבוחר חייב לבחור על פי שיקול דעתו התבוני, הענייני, את המועמד הראוי. זה תפקידו, לכן עליו להתכנס שוב, עד שיגיע להכרעה". ראו נ' כהן, "גורל ומשפט", הפרקליט מט (1) (תשס"ז), עמ' 23-46 (עמ' 44 והערה 85 שם). אין הם דנים במקורות הרבים החולקים על קביעה זו שיובאו בהמשך דברינו.

לברר החלקים, ומה"ט מהני גורל בחלוקת השותפין, אבל בדבר שיש בו מחלוקת, וכגון בענין ש"צ או רב, דזה אומר דאיש זה עדיף וזה אומר דהשני עדיף, לא מהני בזה גורל כלל להכריע מיהו הראוי לזה, דדין גורל לא נאמר אלא כשזכויות הנמצאים בגורל שוים, ולא כשלדעת כמה אנשים זכויות האחד מרובה מהשני, וזה פשוט.²

עם זאת מצאנו בפוסקים גם גישה אחרת בעניין זה. החת"ם סופר כותב בתשובה:

אנשי ק"ק (=קהילה קדושה) פלונית התאספו יחד בני הקהלה לקבל עליהם רב ומורה. והי' מסכימים על ד' רבנים ליתנום אל תוך הקלפי, ומי שיעלה מהם ראשון יחזרו וישאלו לאנשי הק"ק. אם ירבו המתרצים בו על הממאנים הרי הוא הרב, ואם לאו יקחו שני מן הקלפי ויעשו עמו כמנהג הראשון, וכן בשלישי ורביעי.³

בבחירה זו אנו מוצאים שילוב של הטלת גורל והחלטת בני הקהילה, והחת"ם סופר אינו שולל זאת.

חכמים אחרים מצדדים בבחירת דיין או רב באמצעות הטלת גורל בלבד במקרה שאין אפשרות לבחירה באופן אחר. הרב יצחק אבולעפיה דן בתשובה ארוכה בשאלת מינוי דיין בעיר צידון באמצעות הטלת גורל. בדבריו הוא כותב:

ומעולם לא נשמע כזאת מינוי דיינים עפ"י הגורל, כי אם בהיות אצלם כמה חכמים שהן שוים ושקולים בחכמה ובמעלה ואין הפרש ביניהם כלל, ורצונם למנות דיין חד מינייהו, כדי שלא להטיל קנאה בין החכמים אזי מטילים גורל על אחד מהם.⁴

הרב דוד שפרבר דן בשאלה זו:

הני תרי רבנן במתא דמינצו בהדי הדדי אודות הרבנות והנהגת העיר, ותרוייהו ראויים לאותה איצטלא ולכל חד אית להו סמכין סגיאיין, ואצל הציבור שניהם כאחד טובים ויאותרו לקבל שניהם. אבל הרי קי"ל דאין מושחין שני כהנים גדולים, ואז"ל דַּבָּר אַחַד לְדוֹר וְאֵין שְׁנֵי דַּבָּרִין לְדוֹר.

ופסיקתו: "ונראה לענ"ד דאם שניהם שקולים בחיק יוטל הגורל ומה' משפטם יצא".⁵

מלבד תשובות אלו קיימים תיאורים רבים למינויים של רבנים ודיינים מהמאה הי"ח-י"ט באמצעות הטלת גורל, למשל בעיר ברודי. וכותב הרב יהודה לייב הכהן מימון:

אחרי נבחר בכ"ד באב תק"כ לרב הקהלה מתוך שלשת המועמדים: ר' יחזקאל לנדא (נודע ביהודה), ר' שלום מטיקטיץ בנו של ר' אלעזר רוקח ור' יצחק הלוי, בנו של הרב יעקב יוקעל הורוויץ, ע"י הטלת גורל, ר' יצחק הלוי הורוויץ הידוע גם בשמו ר' יצחק האמבורגר.⁶

בעניין בחירתו של החת"ם סופר לרב בפרשבורג אנו מוצאים את התיאור שלהלן:

נתוועדו יחד בני קהלא קדישא לאמר נתנה ראש ונבחר נשיא א-לקים בתוכינו, ועיני העדה נתנו עיניהם בשלשה מטיבי צעד גאוני ישראל: הגאון רבי עקיבא איגר והרב הגאון רבי ברוך פרענקל והרב הגאון רבי שלום אוללמן... ויהי בהתאסף ראשי העם יחד לישא וליתן בדבר הגדול הזה... פתח בחכמה א' מנכבדי העיר ודיבר אל העם: 'רבותי, אני מכיר את הרב רבי משה סופר וכו', ושמעו הטוב שמענו כולנו גודל חכמתו בתורה ורוב צדקתו ומדותיו היקרות. הלא הוא יהיה המוכשר ביתר שאת ויתר עוז וכו', ולמה נניח את הקרוב ונתפוס הרחוק? ... הוסכם ביניהם שהגורל יוכיח וידוע ה' את אשר לו ואת הקרוב ויקריב אליו, ואת אשר יעלה עליו הגורל יעמד חי לפני ה' והעדה לישא משרת הרבנות על שכמו, ועלה הגורל על הגאון אבדק"ק מט"ד [מטרסדורף].⁷ ... ושמחו מאוד כי ראו כי קול המון קול שדי.¹

² י"נ רוזנטל, משנת יעקב, א-יג, ירושלים: דפוס המקור, תשמ"ו-תשס"ט, ח"י, עבודה, עמ' רלז.

³ מ' סופר, שו"ת חת"ם סופר, א-ו, ירושלים: הוד, תשל"ב, ח"ה, חושן משפט, סי' קס.

⁴ אבולעפיה, שו"ת פני יצחק, א-ו, ירושלים: מכון המאור, תשמ"ח, ח"ג, חושן משפט, סי' ט. הרב יצחק אבולעפיה היה מחכמי ארם צובא וארץ ישראל במאה הי"ט.

⁵ ד' שפרבר, שו"ת אפרקסתא דעניא, א-ד, ברוקלין: א"ג פאללאק, תשס"ב, ח"א, סי' קכו. הרב דוד שפרבר היה מחכמי רומניה וירושלים במאה הכ'.

⁶ י"ל הכהן מימון, ערים ואמהות בישראל, א-ז, ירושלים: מוסד הרב קוק, תש"ו-תש"ך, כרך ו, עמ' 57-58.

⁷ החת"ם סופר היה רבה של מטרסדורף לפני בחירתו לרבה של פרשבורג.

¹ ש' סופר, חוט המשולש, ירושלים: מכון דעת סופר, תש"ס, עמ' נח-ס. תיאור נוסף על כך ראו אצל ז' שכנוביץ, אור ממערב, תל-אביב: נצח, תשי"ז, עמ' 122-123. גורל זה נזכר גם אצל פ' מילר, עולמו של אבא, ירושלים: הוד, תשמ"ד, עמ' עה. הוא מונה שם בין המועמדים הנוספים גם את ר' מרדכי בנעט, רבה של ניקלשבורג.

אף אצל חכמי תימן אנו מוצאים תיאורים של בחירת דיינים באמצעות הטלת גורל. כך מתוארת בחירת אב בית דין בעיר צנעא שבתימן בסוף המאה הי"ט: "אחרי מו"מ של בחירות הטילו גורלות, ונפל הגורל לחלקו של ה"ר יחיא בן משה יצחק הלוי".²

עם זאת יש להדגיש כי אף שיש פוסקים המתירים הכרעה על פי גורל שלא כדעת הרב עובדיה יוסף, הרי גם לדעתם אין זה האופן הראוי והרצוי מלכתחילה לבחירת רב או דיין. הבחירה באמצעות הטלת גורל ראויה רק כאשר אין דרך אחרת להכריע. וכותב הרב יחיאל יעקב וויינברג על אודות מקומות שבהם נהפכה בחירת רב באמצעות הטלת גורל לנוהג קבוע:

בצער עמוק ובכאב עכור בנפש הננו עדי-ראיה למנהג מקולקל שהתחיל להשתרש בחיי הקהלות העבריות בנוגע לבחירות הרבנים בתוכם – מנהג 'הטלת-גורל'! איך שלא יהיה הדבר מגוחך, אבל עובדה קיימת היא זו, שהכל יודעים אותה ואין איש מוחה נגדה, שכבר נשתרבו המנהג בתוך העיירות הקטנות ל'השליך' את הרבנים – הקנדידטים (= מועמדים) המתחרים זב"ז (= זה בזה) לתוך 'קלפי', וכל העולה בגורל זוכה ברבנות.³

² ע' קרח, סערת תימן, ירושלים: [חש"מ], תשמ"ח², עמ' סב.

³ י"י וויינברג, כתבי הגאון רבי יחיאל יעקב וויינברג זצ"ל, א-ב, סקרנטון: מלך שפירא, תשנ"ח-תשס"ג, ח"ב, עמ' לז-לח.